(محەمەد عارف)ی هونەرمەند (١٩٣٧)

بورهان هەژار
(ئەڵمانیا)

پێشەکی

هەروەک بەڵێنمان دا هەر جارەی کورتە نووسینێکی هونەری لەسەر نیگارمەندێکی بەتوانا و لێهاتووی هاوچەرخمان بنووسین و کەمێک لەسەریان بدوێین، کە لە نێوەندی بزاڤی شێوەکاری هاوچەرخماندا ئەسپی سەلیقەیی و بەهرەی ڕەسەنی بەپێزی خۆیان تاوداوە و بوونەتە کۆڵەگەیەکی ئەستوور و پتەو لە جۆشدانی چالاکی و هەبوون و ئامادەیی بەردەوامیان لە ڕەوتەکەدا هەبووە، بەبێ پسانەوە.. کە ئامانجی هونەرییان کردۆتە ئاوێنەیەکی گەشی ڕاستەقینە لە ڕەنگدانەوەی دیاردە و سیما گەشەکانی کولتووری نەتەوەکەیان کە گوڕوتەکانێکی بەهێزیان بەخشیوەتە گیانی پیرۆزی هونەر و بەهرەی ڕەسەن و خامەی پڕ بەهایان شەپۆلی تەوژمەکەیان بەرفراوانتر کرد، کە فەرهەنگی مێژووی هاوچەرخ بەڕێز و نەوازشەوە لە ئامێز و هەناویان بگرێت.. سەرباری وی، ئاشکراشە کە بزاڤی هونەری شێوەکاری هاوچەرخمان هێندە تەمەن درێژ نییە و مێژووەکەی وەک هەوڵ و کۆششی تاکوتەرا دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای ساڵانی (١٩٠٠).. ئەویش بەشێوەیەکی سست و پچڕ پچڕ، کە چەند نیگارمەندێک، لێرە و لەوێ بە هەوڵی تاکی خۆیان برەویان بەم میتۆدە هونەرییە داوە.. گەرچی تاڕادەیەک بە دوور بووە لە بنەما زانستییەکانی هونەر و خۆڕسکی بوون.. لەگەڵ ئەمەشدا تا ئێستا هیچ هەنگاوێکی زانستی و ئەکادیمی بۆ نەنراوە لە نووسینەوەی ڕووکارێکی مێژووییانەی هاتنەکایەوە و دەستپێکردنی لە تۆکمە بوون و بناخە داکوتینی بزاڤی شێوەکاری هاوچەرخ، بەشێوەیەکی زانستی ڕەخنە و لێکۆڵینەوەی تێروتەسەلی سەبارەت خرابێتە ڕوو.. دەتوانین بێژین بە ڕاشکاویش پێ لەسەر ئەوە دابگرین سەرباری ئەم تەمەن کورتییە بە بەراورد لەگەڵ هونەری وڵاتانی دراوسێ و دنیا کە هێشتا هونەرمەندانی داهێنەر و ڕەسەنمان کەمە و هەنگاوی پڕ بە پێستی تەواوی بۆ نەنراوە کە ڕەهەندەکە پانتاییەکی بەرفراوانتری داگیربکردایە، لە دەرکەوتنی تایبەتمەندی و مۆرک و ناسنامەیەکی سەربەخۆی نەتەوەیی وەلێ هەرگیز خامە و پەرەمووچی چەندان هونەرمەندی بەتواناش لەبیرناکرێن لە نێوەندەکەدا، کە دەلوێ بە کۆڵەگەی ڕاگری بزاڤەکە

بژمێــردرێ و بەرهەم و شــاكــارەكــانیــان گــەواهی ئەم ڕاســتییــەمــان بۆ دەسەلمێنن.. ئیدی ئەمجارە باسێک لەسەر هونەرمەندی خامە ڕەنگین و بە سەلیقەی بەهرە ڕەسەن مــامۆسـتــا «محــەمــەد عــارف ســیــامــەنسووری» دەخەینە ڕوو.

هەنگاوەكانی سەرەتا

ئەم هونەرمەندە مەزنە خامە ڕەنگین و بەهرە ڕەسەنە بە درێژایی زیاد لە چل ساڵی تەمەنی خەبات و تێكۆشانی نەپســاوەی، بە بەردەوامی بوون و ئــامــادەیی خــۆی بە دیارخســـتـووە لەبەردەم جـەمـاوەری هونەردا و خــاوەنی زەمـــینەیەكی پانوبەرینە لەنێـــوەندی بزاڤی هونەری شـێـــوەكـــاری هاوچەرخـــدا و دەتوانین بێ دوودڵی و گــومــانێک، ببــێــژین كــە مــحــەمــەد عــارف تاكــە هونەرمەندێكی نیگارمەندی شۆڕە سوار و بە سەلیقەیە كە هەنگاوی لەسەر بناخەیەكی ئەكادیمی و زانستییانە، نابێت.. كــە هەڵگری ڕەســەنی خــۆمــاڵی بێت لە بەرجەستەكردن و «تەوزیف» كردنی بەرهەمی هونەری لە ڕووی چۆنیەتی خولْقاندنی كەشوهەوایەكی جوانكاری بە پێز كە گشت بنەما هونەرییەكان ڕەچاو بكات.. وەک گرنگیدان و سەربەستی بە بەهاو جوانكاری و گرێدانی پێــوەندی شـێــوە و ناوەڕۆک لە دەربڕین و گــوزارشت كردنیان ئەگەر چی خولیا و ئەشق و تامەزرۆبوونی كاری هونەری لای «محەمەد عارفی» هونەرمەند دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی پەنجاكان كە دەچێتە پەیمانگای هونەرە جوانەكانی بەغــدا، كــە ئەویش زیاتر بەهاندان و یارمــەتیــدان و برەودانی بە هونەر لەلایــەن هونەرمـــەندی بەتوانا و لەخـۆبووردوو مـامـۆسـتـا «سلێـمـان شـاكـرەوە» بوو كـە ئەوكاتە، «سلێمان شاكر» بەهرەمەندتر و شارەزاتر بوو لە «محـەمـەد عـارف» ئەمـەش ڕێگە خۆشكردن و واڵایەک بوو لەبەردەم و فراوانبوون و گەشەكردنی ئاسۆی هونەری كە ئیتر بە تەواوی سەرقاڵی كاری هونەر بێت و بەناخ و بنج و بنەوانی ئەم دەریا قــووڵە هەنگاوبنێت و بینای خۆی بخولْقێنێ... هەوڵدانی بەردەوام خۆ خەریككردن بەكـاری هونەری نیگارسـازییـەوە ئەو ڕاسـتـییـەی لای هونەرمەند سەلماند كە دەبێت لە ئاینده نیگارمەندێكی نموونەیی لێ دەربچێت و زۆر سـەركـەوتووانە خـوێندنی هونەر تەواو بكات. ئەم پەروەردە بوون و خۆگـەشكردنە لەبەردەوامی گـەڕان و سـەرقـاڵی بوونی بە هونەرەوە، ئەزموونێكی بە برشتی پێبەخشی كە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لە نهـێنیـەكـانی هونەر بگات و سـەرەتا هەنگاوەكـانی بەچڕوپڕی بنیات بنێ و لێكۆڵینەوەی ئەكادیمی بە بڕوا و هێـزێكی پتــەوەوە ببــڕێت. وێڕای ئەمـــانەش ناشكرێ نكۆڵی لە هەڵكەوتنی بارودۆخی ژیانی خـێـــزانی و بنەمـاڵـەیی هونەرمـەند، لە بیربكرێت كە ئەو دەرگـایەی لەبەردەم كردەوە بۆ برەودان و نزیكبوونەوە لەو كەشوهەوا ڕۆشنبیرییە، لەسات و ڕۆژگارێک كە هێشتا كۆمەڵگای كوردی پابەندی سیستەمێكی كۆنەپەرست و دواكەوتوو بوون. هیچ نرخـێک بۆ ئەم كـــارە پیـــرۆزە بە هەند نەگـیـــراوە.. هەڵبـەتە لە ڕۆژگـاری «محــەمــەد عــارف» خوێندنی لەسـەر دەستی كۆمـەڵێ لە مـامـۆسـتـا و لە هونەرمــەندانی ئێـراقی وەک «جـەواد سـەلیم، فـایەق حەسەن، حافز دروبی و فەرەج عەبود»..تاد. تەواو بكات و ســوودێكی باشــیــان لێ وەربگرێت و لەو قــۆناخــە ڕەگوڕیشەی تەواو (دابكوتێ) و بەشێوەیەكی دروست لە چەمكی هونەریدا بگات و وەچەرخــــانێک لە ژیانی هونەری دروست بكات.

بە دەستهێنان و تەواوكردنی خوێندنی پەیمانگا بە پلەی «ئیمتیاز» لەبەردەم كەسێكدا كە هەموو تەمەنی هونەری تەنیـا ئەو «پێنج» سـاڵـەی خـوێندنی پەیمانگای بووبێ، دیارە هەروا كـارێكی سـانا و سـەرپێی نەبێ و دەبێت بەهرەیەكی ئەزەلی و خۆڕسكی شاراوەی لەخۆگرتبێ كە پێـشــتـر هەسـتی پێنەكـراوە چ وەک خـودی خـۆی یان ڕەنگدانەوەی لە دەرەوەی كەسایەتی لە بابەتدا.. گەرچی هونەریش بە تەنیــا بەهرە نیــیــە و هەروەها ڕاهێنان و بەردەوامی.. بەڵكە دوو جـەمـسـەری گرێدراون و یەكـتـر تەواو دەكەن.. پاش چەند ساڵێ لە تەواوكردنی خوێندن و بوون بە مـامـۆسـتـا، تامەزرۆیی و پەرەسەندنی ئاستی هونەری هونەرمەند لە گەشەكردن و هەڵچوونابووەو بەرەو ڕەهەندێكی گــەش و بەرفــراوانتــر كــە بتــوانێ هەل و فرسەتێک بخوازرێ بۆ تەواوكردنی خوێندنی باڵا.. ئەو ڕۆژگارەی ژیانی كوردستان و ئێراق كە گۆڕانكارییەكی «ڕیشـەیی» بەسەردا هاتبوو بە هەڵدانەوەی لاپەڕەیەكی نوێ و نەمـانی ڕژێمی پاشـایەتی و هوشـیـاربوونەوەی خەڵک، شەپۆلی چوونە دەرەوە بۆ خوێندن بەرەو وڵاتانی ئەوروپا دەرگـایەكی فـراوانی خسـتـە سـەرپشت لەبەردەم هەمــوو كـەسـێكدا لە گشت لایەنەكـانی خـوێندندا... «مـحـەمـەد عـارفی» هونەرمـەندیش ئەو هەلەی لە كیس خۆی نەدا وەک هەزاران قـوتابی تر كە هەنگاو بنێت بۆ تەواوكـردنی خـوێندنی باڵا لە دەرەوەی وڵات و بتـوانێ خزمەتێكی سەركەوتووانە بە هونەری شێوەكاری كوردی ببەخشێ.

دنیای دەرەکی و هەنگاوی ئەفراندن

گەیشتنە یەکێتی سۆڤێت و وەرگرتنی زەماڵەی خوێندن بۆ ماوەی (٦-٧) ساڵ بۆ مامۆستا «محەمەد عارف» بە قۆناخێکی گرنگ و ئەزموونێکی دەوڵەمەند دەژمێردرێ.. کە بە ڕاستی بە «بازدانێکی هاو جۆری» دەناسرێ و توانی جەسوورانە و سەربەرزانە سوود لەو دنیا دەرەکییە وەربگرێ لە خوێندنی هونەر و چاو بە گەنجینەیەکی دەوڵەمەندی هونەرییدا هەڵبێنێ لە چەمکی هونەری وڵاتانی یەکێتی سۆڤێت کە پێشەنگی قوتابخانەی ڕیالیستی سۆسیالیستی بوون لە جیهاندا. ناشکرێ تەبایی و هاونزیکی هزر و ئایدیۆلۆژییەتی «محەمەد عارف» لەگەڵ ئایدیۆلۆژییەتی ڕژێم و هاوڵاتیانی سۆڤێت بە دوور بگرین بەتایبەتیش ڕێباز و قوتابخانە هونەرییەکەی «ڕیالیستی سۆسیالیستی» کە زادەی هزری هەڵهێنجراوی فەلسەفەی مارکسیزمە، کە ئەوکات سیستەمێکی کۆمۆنیستی بە باڵایاندا برابوو.. لێرەشدا من مەبەستم لەوەنییە کە بێژم، گوایە هونەرمەند «کۆمۆنیست» بووە.. گەرچی لە هەمان کاتدا هەموو مرۆڤێک سەربەست و ئازادە لە چۆنیەتی هەڵبژاردنی بیر و هزر و فەلسەفەی ژیانی.. ئالێرەوە هەنگاوی ئەفراندن و شۆڕبوونەوە لەسەر بنەمایەکی پتەو دەرکەوت و ئاستی داهێنانی بەرهەمێکی ڕەسەن تەقییەوە.. کە مۆرک و ناسنامەیەکی هونەری خاوێن بنەخشێنە گیانی شێوازی تایبەتمەندی خۆی کە هەڵگری سیمایەکی نەتەوەیی تێدا بەرجەستە بکات.. ئەمیش برەو و گرنگی خۆی بە ڕێبازی «ڕیالیستی سۆسیالیستی»دا، لە بەکارهێنانی زمانی دەربڕین و گوزارشت لە بەرهەمەکانیدا.. ئەمە وێڕای کاریگەری هونەری سۆڤێتی بەسەر هونەرمەندەوە کە زیرەکانە توانی سوودیان لێ وەربگرێت و هونەرمەندانە بەهرەی ڕەسەنی خۆی تیاشەن بکات و شێوازی خۆی تێدا بڕژێت. ئەز پێموایە «محەمەد عارفی» نیگارمەندی ڕەسەن تاکە هونەرمەندێکی کوردە تا ئێستا بەشێوەیەکی ئەکادیمی و زانستی ئاوڕی لە بووژاندنەوەی داستان و بەسەرهاتە مێژووییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی کوردیدا بێتەوە و زۆر سەرکەوتووانە بەخامە و بەهرە ڕەسەنەکەی چەندین بەرهەم و شاکاری نەخشاندبێ و گیانی نەمری و زیندووبوونەوەی بەهاونرخی ناوەرۆکی ئەو بابەتانەی پاراستبێ، کە بە شێوەی دیمەنی تراژیدی ڕووداوی داستانەکانی خستۆتە ڕوو... ئیدی ئەمەش دەلالەت لە زیرەکی و شۆڕبوونەوەی ئاگایی و زانیاری و بەڵەدی تەواوی هونەرمەندە لەسەر هەندێ لە ڕووداوەکانی ڕەوتی مێژوویی نەتەوەکەی.. دەبینین هەر لە ساڵانی خوێندنی باڵای لە مۆسکۆ چەندین تابلۆی نیگاری قەڵای دمدم و (قارەمانێتی سەلاحەدین و مەم و زین) و چەندانی تر لەبەرهەمی بەپێزی ڕیالیستی کە باس لە پاڵەوانێتی مرۆڤی کورد و شۆڕشگێڕێتی و حەز بە ئاشتی ژیان و لایەنی کۆمەڵایەتی و نەداری و هەژاری.. تاد دەکەن. سەرەتای شێوازی هونەری نیگارمەند بە هۆگری و خۆشەویستی ڕیالیست بووە کە ئەمەش هاوگرێدراوی بنەمای هزری فەلسەفەی خودی خۆی بووە و لەو دەلاقەیەوە تێڕوانینی هەژاندووە. پاشان لە قۆناخێکی تردا بەرەو ڕیالیستی سۆسیالیستی هەنگاوی ناوە و بەرهەم و شاکارێکی زۆری بەرهەم هێناوە. ئەمە سەرەڕای بە تەنگەوە هاتن و سوود وەرگرتنێکی زۆری لە دیمەنی سروشتی ڕەنگینی کوردستان لە زۆربەی کاروبەرهەمە هونەرییەکانی. لێرەدا دەلوێ ئاماژە بۆ وتەیەکی جوانی «لیۆنارد دافنتشی» بلیمەت بکەین کە دەبێژێت «گەر متمانە نەکەیتە سەر سروشت ئەوا کارەکەت بێ کەڵک دەبێت» بەواتا سروشت خۆی لە خۆیدا بۆ هونەرمەند و نیگارمەندی خامە ڕەنگین سەرچاوەیەکی بەکەڵک و سوود بەخشە لە چۆنیەتی پەیداکردنی شارەزایی و توانایی و هێزی دەسەڵات شکاندن بەسەر گرنگی مامەڵەکردنی ڕەنگ و خولقاندنی

بەهاو جوانی و دەستەبەرکردنی چێژی ڕەنگ لەهاوجووت بوون و پێوەندی و دارشتن لە فەزای دیمەنەکاندا.. بێگومان ئەم سیما گەشەش لە تێکڕای بەرهەمە بە پێزکانی هونەرمەندەوە دیار و ئاشکرایە لە دەوڵەمەندبوونی ئەزموونی بەپێزی. بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین ببێژین کە بە ڕاستی هونەرمەند، لێهاتووانە پانۆرامایەکی موزیکی لە دوو توێی تابلۆکانیدا بهەژێنێ و هەستی بینەر بەرەو پانتاییەک لە خەیاڵ و خەنیبوون بەرێت. کە دلڕفێنی و نەشئە ئامێزی بگرنەخۆ، کە ئەمەش ئەوپەڕی تواناو سەلیقەیی سیحری هونەری بەهرەی هونەرمەندە لە کارەکانیدا لە چۆنیەتی بەستنەوەی یەکەیەکی بابەتی.... دەبینین زمانی دەربڕین و ڕاستگۆیی، بناخەی هەنگاونان و داهێنانی بەردەوام و نەپساوی هونەرمەندە لە شۆڕبوونەوەی بە گەڕان و پشکنین و سۆراخبوونی لە نهێنی گەیاندنی پەیامەکەی بە جەماوەر. هونەرمەند پەروەردەی ڕیالیستێکی کۆمەڵایەتی ناو کۆمەڵگایەکی کولتووری ئیسلامی و ڕۆژهەڵاتییە، ئەویش کۆمەڵگای کوردییە. هەرگیز ئامادە نییە بە هونەرەکەی نامۆیی و دوورکەوتنەوە لەنێوان خودی خۆی و هونەرەکەی لەلایەک و جەماوەر لەلایەکی ترەوە دروست بکات.

هەتا ناتێگەیشتن و دوورە پەرێزییەک بسازێنێ.. زمانی ڕاستەقینە لای هونەرمەندا ڕەنگدانەوەی ژیانی ڕیالیست و باری کۆمەڵایەتییە کە زمانێکی پاکی گوزارشت لە هەناوید بهەژێنی کە هاوشانی چمکی بیرکردنەوە و تێڕوانینەکان بێت لە پێچەوانە کردنەوەی دیاردەکان بە ڕوونی لە بەرگێکی هونەریدا کە داهێنان بە دووی خۆیدا ڕاپێچ بکات، هەر بۆیە دەتوانین زۆر بە ڕاشکاوی ئاماژە بەوە بکەین کە هونەرەکەی «محەمەد عارف» گەواهی سەردەمەکەی خۆیەتی و هاوتای بزاڤی ژیانی کۆمەڵگای کوردی هاوچەرخە..

پاش تەواوکردنی خوێندنی باڵا لە مۆسکۆ و هاتنەوەی بۆ وڵات بە بڕوانامەی «ماستەرەوە»، کە وەک ئەز بزانم یەکەمین قوتابی کورد بوو، کە لە ساڵانی شەستەکاندا چووە هەندەران و بڕوانامەی خوێندنی باڵای بەدەست هێنا... لە حەفتاکانیش بوو بە مامۆستا لە ئەکادیمیای هونەرە جوانەکانی بەغدا و چەندین قوتابی باش پەروەردە کرد و بەردەوام بوو لە بەخشش و داهێنان و گەنجینەیەکی بەپێز و دەوڵەمەندی خستە سەر بەرهەمی هونەری کوردی، یەکێ لەو بەرهەمە دانسقانە کە مێژووی هونەری شێوەکاری هاوچەرخی کوردیمان، سەری ڕێز و نەوازشی لە ئاست دادەنەوێنێت... نیگای تابلۆی «دوازدە سوارەی مەریوان»، کە ئەوپەڕی ئەفراندنی لەخۆ گرتووە بەشێوەیەکی بازنەیی لە ئاستی بینینی بەرەو خوار کە سەلیقەیی و هێزێکی بە توانای تێدا دەرخستووە لە دارشتنی تاکێتی فۆرمی کەسەکان و دەرکەوتنی هێڵی دەرەکی نیگارەکان کە بە هاوسانی و ڕێکوپێکی دیمەنەکە دارێژراوە، ئەوە وێڕای بەهای هونەری و هێزی جوانکاری بەرهەمەکە لە ڕووی پێوەندی ڕەنگ و تیکرژانی فیگەرەکان بە یەکتری... ئەم تابلۆ بە نرخە گیانی داهێنانی بە ئەزموونی هونەرمەند بە پێزکرد لەسەر ئاستی هونەری ئێراقی و کوردی. ئیدی گەر بمانەوێ ئاوڕێکی تێروتەسەل و ویژدانانە لە تەک تێکڕای خەبات و هەوڵ تێکۆشانی نەپساوی ئەو قۆناخە دوورو درێژەی لەمەڕ هونەرمەندی ڕەسەن و بلیمەت «محەمەد عارف» بڕۆین، پێویستمان بە نووسینێکی زۆرتر و هەڵسەنگاندنێکی ورد و زانستیبیانەتر هەیە کە ئاماژە بۆ هەموو لایەنەکان بکەین. گەرچی زۆربەی بەرهەم و شاکارەکانی لە مۆزەخانەی نیشتمانی بەغدا و چەندین وڵاتی تر پارێزراون... ئەمانە تێکڕا شایەتی لێکۆڵینەوەی زانستی و ڕەخنەی بەپێزن کە ئاستی بەهرەی تێدا شەنوکەو بکرێ. ئەمە وێڕای ئاستی بەتوانای لایەنی ئەکادیمی نیگارەکانی کە چێژ و بەهای جوانکاری سەرکەوتووانەی پێکاوە و هاوتای ئەم لایەنەی لە بزاڤی شێوەکاری هاوچەرخماندا دەگمەنە و ئەم هونەرمەندە خامە ڕەسەنە زۆرتر هەڵدەگرێ لەسەری بدوێین و وێستگەیەکی لەسەر بکەین.